

Bilag 4.1

Folketællinger i Danmark 1769-1970

Den danske befolkning blev første gang optalt ved en folketælling 15. aug. 1769. Godt 200 år senere, nemlig 9. nov. 1970, blev den hidtil sidste folketælling på traditionel måde, d.v.s. baseret på udfyldelse af spørgeskemaer ved tællere eller befolkningen selv, afholdt i Danmark. Herefter er der kun gennemført registerbaserede folketællinger i Danmark. Den første registerbaserede folketælling blev udført pr. 1. juli 1976, jf. nærmere herom i bilag 1.1.

Fra 1769 til 1970 er der ialt blevet gennemført 27 folketællinger på traditionel måde. I dette århundrede er de blevet gennemført hvert 5. år, dette var også tilfældet i perioden 1840-1860. I perioden herefter indtil århundredeskiftet blev der kun gennemført folketællinger hvert tiende år, og før 1840 blev folketællinger kun gennemført uregelmæssigt begyndende med tællingen i 1769.

Både tællingsmetode og indhold har udviklet sig i denne periode. I tabel 1 er det forsøgt skitseret, hvordan denne udvikling har været.

Først med tællingen i 1801 regnes der med, at tællingsresultaterne er pålidelige. Den første tælling er speciel usikker, idet der på tællingsskemaerne ikke blev spurgt om navn, hvorfor det var meget vanskeligt at sikre, at alle blev talt med en og kun en gang. Hertil kom, at befolkningen var særdeles mistroisk, idet den – med rette viste det sig – frygtede, at oplysningerne skulle bruges som led i skatteopkrævningen. De to første tællinger blev endvidere afholdt om sommeren, hvor mange, bl.a. sømænd, var fraværende. Tællingsresultaterne i 1769 og 1787 undervurderede derfor befolkningens størrelse.

Som det fremgår af tabel 1 afspejler de afholdte folketællinger, hvilke områder der har hørt til Danmark eller stået under dansk indflydelse.

Nedenfor er der endvidere anført en række oplysninger til karakterisering af folketællingerne 1769-1970.

Organisering og tælle måde

Grundet befolkningens mangel på læse- og skrivekundskaber blev de første folketællinger gennemført ved særligt udpegede tællere. I byerne blev folketællingerne gennemført ved, at bystyret/byrådet udpegede embedsmænd til at gå fra hus til hus og udfylde skemaerne. På landet blev det derimod præsterne, der fik opgaven. Præsterne gav fra prædikestolen husfædrene besked om efter tur at give møde i præstegården for at lade deres husstande skrive i mandtal. Tællingen tog flere uger.

Tabel 1. Hovedkarakteristika ved folketællingerne 1769-1970

Tællings- dato	Geografisk område ^a	Antal erhvervs- kategorier	Antal fag	Husleje- og boligforhold	Civil- stand ^b
15. aug. 1769	D,F,I,N,O,S	9			g,u
1. jul. 1787	D	15			g,u
1. feb. 1801	D,F,I,N	22			g,u
18. feb. 1834	D	16			g,u,e
1. feb. 1840	D,S	16			g,u,e
1. feb. 1845	D,S	16			g,u,e
1. feb. 1850	D	16			g,u,e
1. feb. 1855	D,S	17			g,u,e
1. feb. 1860	D,S	17			g,u,e
1. feb. 1870	D	16		+ ^c	g,u,e
1. feb. 1880	D,F	18		+ ^c	g,u,e,f
1. feb. 1890	D,F	24		+ ^c	g,u,e,f,s
1. feb. 1901	D,F	236		+ ^c	g,u,e,f,s
1. feb. 1906	D,F	10		...	g,u,e,f,s
1. feb. 1911	D,F	239		+	g,u,e,f,s
1. feb. 1916	D,F	94		+	g,u,e,f,s
1. feb. 1921	D,F	377		+	g,u,e,f,s
1. feb. 1925	D,F	361		...	g,u,e,f,s
5. nov. 1930	D,F	563		+	g,u,e,f,s
5. nov. 1935	D	...		...	g,u,e,f,s
5. nov. 1940	D	233	+	+	g,u,e,f,s
5. nov. 1945	D	...	...	...	g,u,e,f,s
7. nov. 1950	D	ISIC	...	+	g,u,e,f,s
7. nov. 1955	D	...	...	...	g,u,e,f,s
26. sep. 1960	D	ISIC	+	+	g,u,e,f,s
27. sep. 1965	D	ISIC	+	+	g,u,e,f,s
9. nov. 1970	D	ISIC	+	+	g,u,e,f,s

Anm.: Der blev også afholdt folketællinger i Dansk Vestindien i tilknytning til – men ikke nødvendigvis tidsmæssigt helt sammenfaldende med – folketællingerne i 1834-1890. Tilsvarende var tilfældet for Dansk Østindien (Trankebar) og Dansk Guinea ved folketællingerne 1834 og 1840.

a. Der er benyttet flg. betegnelser for geografisk område:

- D for Kongeriget Danmark, inkl. Sønderjylland fra og med genforeningen i 1920
- F for Færøerne
- G for Grønland
- I for Island
- N for Norge
- O for Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst
- S for Hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg

b. Forkortelserne har flg. betydning: g gift, u ugift, e enkestand, f fraskilt, s separeret.

c. Kun optælling af husstande/familier.

Kilder: Se appendiks 5 under tabel 4.2.1.

Fra 1834 indtil folketællingen i 1870 var det degnen, der blev folketæller på landet, idet degnen i modsætning til præsten skulle gennemføre optællingen ved at gå fra bebyggelse til bebyggelse, som det var tilfældet i byerne. Fra 1870 blev tællingen gennemført på

principielt samme måde i by og på land, idet de på landet nyoprettede sogneråd fik opgaven. Med oprettelsen af de kommunale folkeregistre i 1924 blev grundlaget for folketællingerne stærkt forbedret. Fra og med folketællingen i 1925 blev folketællingerne i forlængelse heraf gennemført ved, at kommunerne udsendte postbesørgede skemaer, som befolkningen selv skulle udfylde og tilbagesende. Tællerne eller tællekommissærerne, som de blev kaldt, havde dermed også udspillet deres hidtidige rolle.

Som hovedregel har det været den hjemmehørende befolkning (de jure befolkningen), der er blevet talt. I 1870, 1921 og 1930 var det dog den faktisk tilstedeværende befolkning (de facto befolkningen), der blev talt. Ved denne tællingsmetode kommer f.eks. sømænd på rejse ikke med.

Også den statistiske bearbejdelse af folketællingsresultaterne har naturligvis undergået en stærk udvikling. Ved de to første folketællinger, tællingerne i 1769 og 1787, var det *videnskabsmænd*, der forestod bearbejdningen. I forbindelse med tællingen i 1801 blev der allerede i 1797 oprettet et såkaldt *Tabelkontor*, der skulle organisere folketællingen og forestå publiceringen af de indsamlede oplysninger. Men grundet manglende interesse for tællingsresultater ophørte kontoret gradvist med at virke for til slut at blive opløst i 1819. I forbindelse med gennemførelse af folketællingen i 1834 etablerede regeringen *Tabelkommissionen*, hvor der sad fremtrædende personligheder fra centraladministrationen. Historien fra 1801 skulle helst ikke gentage sig, og det gjorde den da heller ikke.

Tabelkommissionens arbejde med folketællingerne blev efter 1850 overtaget af *Statens Statistiske Bureau*, som i 1913 blev afløst af *Det statistiske Departement*, der i 1966 fik en friere stilling i forhold til statsadministrationen og navnet *Danmarks Statistik*.

Tællings afgrænsning

I den første tælling blev militærpersoner ikke medtaget af frygt for, at oplysninger herom skulle blive kendt. Dette var også grunden til, at oplysninger fra den første folketælling først efterhånden blev publiceret.¹ Det var dog ikke blot militærpersoner, der ikke blev talt med. I de fire første tællinger blev fængslede personer heller ikke medregnet. Militærpersoner kom derimod med allerede fra tællingen i 1787.

Bortset fra den første folketælling har folketællingerne altid indeholdt navneoplysninger. Efter den første folketælling blev det meget klart, at identifikationsoplysninger på individniveau var nødvendige, hvis det skulle være muligt at kontrollere, om alle blev talt en og kun en gang. Oplysninger om køn og alder har indgået i samtlige folketællinger. Aldersoplysninger i tællingerne indtil 1901 er dog noget usikre, idet man spurgte om alder og ikke om fødselsår. Indtil 1870 blev der spurgt om løbende år, d.v.s. en 37-årig skulle svare, at han/hun var i sit 38. leveår. Fra 1870 indtil 1901 spurgte man om fyldt år, således

---

¹ Resultaterne fra de to første folketællinger blev aldrig offentliggjort af den administration, som stod for dens gennemførelse. Brudstykker fra 1769-tællingen fremkom i magasiner 1773-74 og i 1786 i "Materialien zu Statistik der dänischen Staaten", men først i 1789 udkom v. Oeders detaljerede redegørelse for folketællingen. I bogen takker v. Oeder kronprinsen for tilladelse til offentliggørelsen, hvorefter der måske kan sluttes, at de tidligere offentliggørelser var udtryk for en slags piratvirksomhed. Først folketællingen i 1801 blev trykt på regeringens foranstaltning.

at det korrekte svar nu blev 37 år. Usikkerheden i de første tællinger ses af, at uforholdsmæssigt mange angiver en "rund" alder. Fra 1901 spurgte man om fødselsår.

Fra folketællingen i 1890 har der endvidere, bortset fra tællingen i 1906, været indhentet oplysninger om arbejdssted. Herved har det været muligt at belyse omfanget af pendling. Befolkningens religiøse tilhørsforhold har – bortset fra 1906 – været oplyst siden 1850. Oplysninger om antal sindslidende har været indhentet i perioden 1840-1921, ligesom oplysninger om antal blinde, døve og døvstumme – bortset fra 1906 – har indgået siden 1850.